

ХИЛМАР ВАЛТЕР

КЪМ ХАРАКТЕРИСТИКАТА НА ИВАН БОГОРОВ

Във връзка с отпразнуването на 550-та годишнина на Лайпцигския университет „Карл Маркс“ се интересувахме между другото и от ония видни личности, които са били негови студенти. Натъкнахме се и на факта, че заслужилият деятел на българското възраждане Иван Андреев Богоров е бил студент в Лайпцигския университет и се постаряхме да се запознаем по-нашироко с неговата дейност и неговия живот. В достъпния за нас материал по въпроса, който ни интересуваше най-много — дейността на Богоров в Лайпциг — е писано много малко. Само Велико Йорданов дава някои данни за Богоров в Лайпциг в своята книга „Лайпциг и българите“. Опитавме се да намерим повече материал за престоя на Богоров в нашия град. Но освен данните от матрикулъ на Лайпцигския университет други материали за него не можахме да открием. Най-важното събитие в тоя период от живота на известния просветител е издаването на първия български вестник.

Богоров, който е роден в 1818 г., до идването си в Лайпциг си е създал слава на неуморим борец за културния прогрес на своя народ, като учител, фолклорист и издател на учебници за българските училища. Той е бил известен даже в научни кръгове в Германия. За това свидетелствува една статия в славистичното списание „Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft“ по повод излизането на първия брой на вестник „Български орел“. В тази статия Богоров се представя автор на сборник от български народни песни и пословици и като преводач на учебник по география. Най-важното дело на Богоров от времето преди неговия престой в Лайпциг е без съмнение издаването на „Първичка българска граматика“ през 1844 г. в Букурещ, с която той нанесъл силен удар на представителите на консервативната „славяно-българска школа“. Пребиваването на Богоров в Букурещ се оказва свързано с идването му в Лайпциг. В Букурещ той имал връзки с търговци-българи, които навярно вследствие на посещение на Лайпцигския панаир имали постоянни търговски връзки с Лайпциг. Те му обещали материална поддръжка и го съветвали да продължи образованието си в Лайпцигския университет. За определяне на времето, когато Богоров е пристигнал в Лайпциг, можем да съдим от два факта, които са ни известни. Първият е годината на излизането на неговата граматика. Тя е издадена през 1844 г. в Букурещ. Във връзка с това Богоров пише в своята автобиография, че той лично е дал граматиката да се печата. („... та след напуснуване Вета Загора тръгнах за Букурещ, дето и дадох да са потиска тя книжка с презиме „Първичка българска граматика“). Той използвал събраните от продажбата на граматиката пари за своето пътуване до Лайпциг. От това може да се извади заключение, че Богоров трябва да е останал сравнително продължително време след излизането на граматиката в Букурещ. Вторият факт, на който можем да се опрем, е една сметка от печатницата Брайткопф унд Хертел, намерена от Велико Йорданов, която е издадена за напечатването на първия брой на „Български орел“ и носи датата 5 април 1846 г. Със сигурност можем да кажем, че

Богоров е употребил доста време, за да състави материала за първия брой на своя вестник. Вероятно Богоров е пристигнал в Лайпциг най-рано в края на 1845 г. или най-късно в началото на 1846 година.

За дейността на Богоров в Лайпциг имаме много малко данни. От записките в университетския матрикул¹ можем да разберем, че той преди постъпването си в университета е учил при един частен учител немски език. На 4 януари 1847 г. той е записан условно за една година като студент по химия. Записали са го условно, защото не е можал да представи зрелостно свидетелство. На 27 април 1847 г. той е трябвало да напусне университета, след като му е било издадено свидетелство за поведение, т. н. „тестимониум морум“. За причините, които са го накарали да прекрати следването, научаваме от автобиографията: през същата година голяма част от имота на неговите приятели в Букурещ е била унищожена от пожар. Вследствие на това той бил лишен от материална поддръжка. Не му оставало нищо друго, освен да напусне Лайпциг и университета. Според Велико Йорданов Богоров посещавал лекции само по минералогия при магистър Науман. Йорданов при това се позовава върху данните в матрикула. За съжаление наличните материали в архивата на университета „Карл Маркс“ не съдържат никакви данни от такъв характер. Възможно е Йорданов да е използвал и други извори, които не са ни известни.

От записките в матрикула е интересно и това, че Богоров представя баща си като търговец. Това е в противоречие с истинската професия на баща му.² Очевидно Богоров е разбирал добре класовия характер на германската просветна система от онова време и е предпочел да съобщи на университетските власти професията на своите букурещки приятели вместо тази на баща си, защото неговото положение като син на работник или ратай би било доста тежко.

Трудно можем да си обясним защо данните за датата на раждането и възрастта (в матрикула е записана за дата на раждането 1826 г., а за възрастта — 26-годишен) са противоречиви.

Най-важното събитие, свързано с престоя на Богоров в Лайпциг, е без съмнение излизането на първия български вестник. Както пише Йорданов, Богоров до своето пристигане в Лайпциг нямал намерение да основе български вестник. Той изказва предположение, че Богоров в университета имал тесен контакт със сърбо-лужицките филолози Йордан, Зайлер и Шмалер. Той при това се опира върху наличието на две статии в 4-та годишнина на славистичното списание „Jahrbücher, für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft“, редактирано от Йордан, без обаче да съобщи подробности за това. Съдържанието на двете статии е доста интересно. В свезка пета на списанието се съобщава, че в редакцията е получен първият брой на „Български орел“.³ В съобщението, което дава и кратка информация за съдържанието на вестника, се обръща внимание, че редакцията на списанието записва абонати за Богоровия вестник. В рубриката „Библиография“ в следващата свезка на списанието следва по-обширна статия, която е озаглавена с името на вестника „Български орел“.⁴ В тази статия се

¹ В матрикула са записани следните данни: Tag der Inscription: d. 4. Januar 1847; Vollständiger Vor- und Zuname: Johann Andreas; Geburtsort: Garlovo; Vaterland: Türkei; Alter: 26 Jahre; Religion: griechischer; Vater: Kaufmann; In- oder Ausländer: Ausländer; Letzter Aufenthalt vor seiner Ankunft auf der Leipziger Universität: Leipzig, Privatunterricht; Studien: Chemie; Hiesige Wohnung: Nikolaistr. Nr. 1.

В азбучния регистър към матрикула е записано следното:
Namen: Andreas, Johann, sine test. mat. in unum ann.; Geburtsort im Vaterland: Bukarest; Geburtsjahr: 1826; Tag der Inscription und Studium: d. 4. Jan. 1847, Chem.; Wohnung: Nikolaistr. 1 Stoll; Tag der Ausstellung d. Testimonii morum, Abgang ohne letzteres od. Tod: den 27. April 1847. Verlässt den 28. April 1847 die Universität.

² Виж П. В. Патева, Д-р Ив. А. Богоров, София 1935, стр. 5.

³ Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft, IV. Jahrgang, S. 231.

⁴ Там, стр. 240.

представи с няколко изречения Иванчо Андреев Богоев (така се наричал Богоров по това време) като преводач на „Географията“ и автор на сборник български народни песни и поговорки. Авторът на статията подчертава необходимостта на Богоровата инициатива и способностите на същия. Изразява се убеждението, че „Български орел“ ще допринесе за по-скорошното развитие на българската национална култура. За да се осигури редовното излизане на вестника, редакцията на списанието моли „славянските братя“ да се абонират за него. Редакцията на „Jahrbücher“ обръща внимание, че тя гарантира за редовното получаване на вестника. Освен това статията съдържа подробно описание на съдържанието на първия брой на първия български вестник. Цялата тази статия очевидно служи за популяризиране на Богоровия вестник. Този факт, както и готовността на редакцията да гарантира за Богоров, показва, че първият български журналист е имал тесни връзки с издателите на „Jahrbücher“ и че Йорданов без съмнение е прав със своето предположение. От 1 януари 1842 г. излиза сърбо-лужицкият вестник „Ютритичка. Новини за Сербов“. Редактор е Й. П. Йордан. Може да се допусне, че контактът със сърбо-лужицките филолози и примерът на тяхната инициатива да основат свой вестник са дали последния подтик на Богоров за основаването на „Български орел“, особено като се има предвид сходството между положението на лужицките сърби в Германия и на българите в Турция. Богоров ясно е виждал във вестника едно средство за повишаване на националното съзнание и образованието на своя народ.

От първия български вестник съществуват всичко три броя. Първият брой носи датата 20 април 1846 г. и заглавие „Български орел — известник гражданский, търговский и книжовен“. Името на втория брой, излязъл на 20 септември 1846 г., е променено в „Български народен известник“. Последният брой носи пак старото заглавие и датата 1 януари 1847 година. Първият брой е печатан в печатницата на Брайткопф унд Хертел. Както вече съобщихме, Велико Йорданов е успял да намери в архивата на същото предприятие сметка със следното съдържание:

„1846, 5. April Für Andreas Bogojew, hier, Reichsstr. 1
Satz und Druck eines Bogens 500 Auflage
'Serbischer Adler' 16 Rthl.

Zahlung, 24. August 1846 16 Rthl.“

Както виждаме от наименованието „Serbischer Adler“, България през онова време е била непозната или поне малко позната страна за германците.

Двата последни броя са печатани в печатницата на Фридрих Рюкман, предприятие, което отдавна е престанало да съществува.

Във всички броеве се съобщава, че вестникът излиза два пъти месечно. Като издател е отбелязано името на Иван Андреев. В първия брой се изброяват 7 представители, които приемат поръчки за вестника (в Лайпциг, Букурещ, Свищов, Карлово, Калофер, Пловдив и Цариград), а в другите два само двама представители (в Букурещ и Карлово). Всеки брой има четири страници, които последователно са номерирани.

В публикациите за Богоров често се цитира встъпителната статия в бр. 1 „Свикване“. Тази статия, отправена към читателите, е ярък израз на горещото желание на Богоров да види своето отечество равноправно, високо развито в културно и икономическо отношение, между другите европейски народи. В духа на Паисий той призовава българския народ да тачи своя бащин език, да го изучава и да създаде българска национална литература. Той сравнява българите, които са изостанали, с румъните, сърбите и гърците, които „... затичат под покривът на тяхната едвам станала слобода, за да я сличат с другите Европски народи с наука, с просвещение, с търговия и със занаят, за да захванат при другите християнски народи едно достойно за почет място...“ И след това поставя въпроса: „... трябва ли ми да останем живи умрели каквото до сега?... трябва ли ми още много време без име да останем непознати на другите народи на тая земя?... трябва ли ми още много време да оставим мъртъв нашът

язык, когото сме напоследили от нашите прадеди. . .“ А ето неговият отговор: „Не! тва не може да остане тъй за напред! И ми Българите трябва да започнем да са усещами като народ, който има същите правди с другите Европски народи! Ми трябва да държим здраво езикът си и вярата си! Ми трябва да покажем с прилежът напред и с изтащението на разумът, че сме Християни, че сме славене, братия на Московците, на Сърбите и на другите Славенски народи!“

Пътят към равноправието на българския народ според Богоров води чрез повдигането на културното равнище, усъвършенствуване на производствените методи и чрез подобренето на просветната работа между народа. Като напомня за великото наследство, което са оставили славянските първоучители Кирил и Методий на българите, той пише: „... да направим по придобивни изтащени Славенски език и измислените от тях Слав. слова, и с книги и с писания разсеяно им между нас семе на Християнния и на итащението да го разпръснем на целия наш народ. . .“ Значи Богоров смята за едно от главните средства за напредването на българския народ литературата на български език.

Под рубриката „Новини“ в първия брой Богоров помества съобщение за Гюлханския хатишериф, закон, решен от султана Абдул Меджид през 1839 г. по поръчение на Англия и Франция. С този закон се предоставяли равни права на всички жители на османската империя и свобода на религията. Освен това хатишерифът предвиждал преобразявания в администрацията, които имали за цел премахване на подкупуството и злоупотребите между чиновниците, и промени в данъчното облагане. С това се целяло да се придаде на турската империя външен вид на цивилизована държава. Англия и Франция с тази своя инициатива искали да се покажат пред европейската общественост като покровители на потиснатите народности, за да подкопят руското влияние на Балканите. Турското чиновничество обаче пренебрегвало този закон и не го спазвало. Най-будните представители на българската общественост организирали широко разпространение на текста на хатишерифа, като призовавали всички българи да се борят за своите законни права. Поради протести от страна на българското население Високата порта била принудена да се изложи пред целия свят, като прокламирала още два пъти официално този закон (1843 и 1845 г.).

Богоров не случайно е сложил това съобщение в началото на новините в първия брой, особено като се има предвид, че турското правителство било забранило хатишерифът да се преведе на български. Поради опасността от репресалии от страна на турските власти Богоров не дава коментар към своето съобщение, обаче всеки българин ще е разбрал, че вестникът го подканя да се бори против турските чиновници за прилагането на закона.

Със същата цел в третия брой на вестника е поместено и съобщение за новия правилник, издаден от турското правителство, който трябвало да предотврати всички несправедливости и злоупотреби от страна на чиновниците.

В третия брой под рубриката „Новини“ намираме сведения за мерки за подобряване на просветата в Сърбия, за 12.000 българи, които живеят в Банат (със сведения за един поп, който пише там история на българите) и за излизането на еврейски вестник в Смирна. Освен това е поместена една статистика за излизащите през това време в Русия вестници.

Вижда се, че всички новини, които предава Богоров, са добре подбрани и отговарят на формулираните от него задачи на вестника. Публикуваният материал може да даде повод на българите да се борят за своите права и да последват примера на другите народи.

В рубриката „Описания“ Богоров описва градовете Котел и Самоков. В увлекателен стил той дава жива представа за географското положение и пейзажа в околностите и съобщава редица интересни статистични и етнографски данни, които и сега могат да служат за верен източник за изследване живота в българските градове по това време.

гарския читател. Боян Пенев търси причините за тези трудности на Богоров другаде. Той предполага, че вестникът не е бил известен в България поради голямото разстояние между Лайпциг и българските градове. Освен това въз основа на своите наблюдения върху разпространяването на Фотиновото списание „Любословие“ и на „Цариградски вестник“, той твърди, че българският читател през онова време още не бил разбрал предимствата на периодичните издания. Всички печатни произведения на родния език се посрещали с възторг от читателите, обаче никой не виждал необходимост от абониране. Така за Богоров се явили големи материални трудности, които са били причината за нередовното излизане на вестника. Характерен за непреклонността, с която Богоров е преследвал своите цели и за готовността му да се лиши материално заради тях, е фактът, че въпреки липсата на средства са излезли трите броя на първия български вестник. Можем да предположим, че друга причина за дългите интервали от време между трите броя на „Български орел“ е обстоятелството, че Богоров е трябвало сам да съставя всички материали. По стила се познава, че всички статии и преводи са написани лично от него.

Забележката „следи“ под статията „За разнописанието на нашият език“ в последния брой показва също, че са били запланивани още други екземпляри. Единствената причина за спирането на вестника е била, че Богоров през 1847 г. е трябвало да напусне Лайпциг. Както е известно, той още през следващата година е основал „Цариградски вестник“, което може да се възприеме като доказателство за това, че той не се е отказал от своята цел да допринесе за развитието на българската журналистика. „Цариградски вестник“ е играл дълги години важна роля в обществения и културния живот на българите.

Но Богоров не се задоволява с журналистическа дейност в Цариград, където се премества от Лайпциг. Там той лично допринася за основаването на българска община. Като учител и издател на учебници и списания той развива през следващите години широка просветителна дейност. На доста напреднала възраст следва медицина в Париж. Голям интерес проявява той към развитието на родна българска индустрия. Това показва между другото опитът му за основаване на предачна и тъкачна фабрика в Пловдив. През 1868 г. излиза от печат първият български пътепис „Няколко дена разходка по българските места“, написан от Иван Богоров. С това той слага начало на нов жанр в българската литература.

Към края на живота си Богоров почва да се занимава изключително с езиковедска дейност. Той написва първия френско-български и българо-френски речник и прави опит да издаде тълковен речник на българския език. Постепенно той се превръща в крайния пурист, който бива осмиван от обществото. Въпреки крайностите, до които стига Богоров в своята страст да чисти родния си език от чуждици и чужди думи, неговата пуристическа дейност има и положителна черта, защото с това той предупреждава българските литератори и общественици да избягват излишните чужди думи. Заради крайния пуризм значението на Богоров като просветител от времето на Възраждането дълго време бива подценявано, въпреки че той има големи заслуги към своя народ. До днес в научната литература липсва обща преценка на възгледите и заслугите на този бележит българин.

Като изхождаме от значението на делата и от малкото лични изказвания на Богоров за освободителната борба на българския народ, не е много трудно да се стигне до известни заключения по този въпрос.

През първия период на българското възраждане до Кримската война главна задача на национално-освободителното движение била просветителната работа между масите, борбата за българска национална култура и във връзка с това борбата за самостоятелна българска църква. Цялото това движение служело на подготовката на българския народ за политическа борба за освобождение на България по революционен път.

Съ своята дейност като учител, журналист, издател, езиковед и борец за самостоятелна българска църква Богоров е взел дейно участие в тази борба и е имал не малки успехи. Неговото убеждение, изказано в „Свикването“ от първия брой на „Български оrel“, че българският народ може да завоюва своята независимост само по пътя на повишаването на своето образование и на бързото развитие на стопанството и културата, отговаря на историческите условия. Като имаме предвид какво пише Жак Натан за просветителите, с увереност може да кажем, че дейността на Богоров през тоя период има обективно революционен характер. Жак Натан пише: „Борбата за просвета, наука, култура, борбата за самостоятелна църква, за запазване на народността и пр. през тая епоха на робството имаше ярко революционен характер и значение.“¹

Изхождайки от личния си опит, събран в капиталистическите страни (Германия, Австрия, Франция), и от безсъмнено по-високия стандарт на живота в тези държави, Богоров вижда, че българският народ трябва да тръгне по пътя на бързо капиталистическо развитие. Това проличава особено силно в пътеписа му „Няколко дена разходка по българските места“ и в неговия проект за основаване на фабрика за памучни платове. Тези негови планове отговарят на историческите закономерности, защото България след премахването на феодализма непременно трябваше да тръгне по пътя на капиталистическото развитие. Но докато Ботев например разбрал противоречията на капиталистическия строй и станал затова утопически социалист, Богоров е очаквал от капитализма благосъстояние за всички свои съотечественици.

Като пламенен патриот Богоров е един от първите българи, които още преди освобождението от турското иго виждат опасността от ново робство за българския народ. Знаем, че от средата на 19 век чужди капитали започнали да проникват в европейските райони на османската империя. Богоров ясно вижда това. За това свидетелствува например следният диалог от главата „Русе или Русчук“ от пътеписа му. Там се описва как един австрийски параход хвърля котва в русенското пристанище и приятелят на автора, сочейки кораба, казва: „Това са нашите кираджии, . . . Вий имате троенците да Ви прекарват през планината, а пък ний имаме немците, които ни носят по Дунава.“ И ето какво отговаря Богоров: „Твърде добри кираджии, . . . алъ тий обират всичкото злато, което влачи реката, и вам остават да й пиете мътната вода.“ В изложението си „Основа заради направа на една фабрика да преде и тъче памук в Пловдив“ Богоров пише: „А по-страшното за голотия е да не би да навлязат европци по България и тий, като й познаят изворити за печалба, по-добре от нас щат захванат всяко печяловито нещо и ния щем им бъдем прости слуги.“

Дже радикалният пуризм на Богоров почива върху любовта му към своя народ и към своята родина. Изабщо в лицето на Иван Андреев Богоров, който е следвал в Лайпциг, трябва да виждаме един бележит представител на българския народ от времето на неговото национално възбуждане.